

Teorins plats inom utvecklings- ekonomin*

Det slarvas ofta med användningen av ekonomisk teori i utvecklings-ekonomiska studier. Mats Lundahl diskuterar vilken typ av teori som kan vara tillämplig och i vilken utsträckning tvärvetenskap kan vara en framkomlig väg inom utvecklingsforskningen.

Inte förrän efter andra världskriget kan man tala om ett mera utbrett studium av de moderna u-ländernas problem. Denna sena start avspeglas klart i utvecklings-ekonomins karaktär. Man har ännu – efter mer än trettio år – inte formulerat någon enhetlig teori på utvecklingsområdet. Däremot har en hel rad misstag begåtts. Den ekonomiska historien har vantolkats. Ekonomisk teori har använts urskillningslöst, utan att dess förutsättningar varit uppfyllda, eller på helt felaktiga områden. Teorin har i stor utsträckning missbrukats och därigenom i många läger också misskrediterats.

Ändå torde det för de flesta vara en självklarhet att ekonomisk teori måste ha en viktig roll att fylla i studiet av de underutvecklade ekonomiernas problem. Den relevanta frågan att ställa sig är snarast: "Vilken typ av teori är då tillämplig i utvecklingssammanhang?" Historiskt började man med att använda *traditionella* ekonomiska modeller, ofta av starkt neoklassisk karaktär, för att studera u-länderna. Dessa modeller hade

skapats för att besvara frågor rörande de industrialiserade ländernas ekonomier och hade som regel givit utmärkta resultat på detta område. Från denna synpunkt var det således förklarligt, att man ville utvidga tillämpningsområdet och testa modellerna även mot problem och data från u-länderna. Ur en annan synvinkel kan användningen av västerländskt orienterade modeller på underutvecklade ekonomier te sig konstlad. Om man vill ta hänsyn till att u-ländernas institutionella, sociala, demografiska och ekonomiska karakteristika ofta på ett avgörande sätt skiljer sig från de förhållanden man möter i utvecklade länder, och att de traditionella modellerna inte på ett tillfredsställande sätt förmår fånga dessa karakteristika, kan det anses obefogat eller rentav oförsvarligt att pressa dessa modeller på utvecklingsekonomiska problemställningar.

De ekonomer, som omfattar det senaste synsättet, brukar peka på att i-länderna egentligen snarast utgör ett specialfall i den ekonomiska historien och på att den ekonomiska teori, som an-

Docent MATS LUNDAHL är verksam vid nationalekonomiska institutionen i Lund. Hans forskning har framför allt varit koncentrerad till u-ländernas problem.

* Goran Skogh har läst ett första utkast. Därefter har Arne Bigsten, Göte Hansson, Lennart Hjalmarsson och Lars Jonung lämnat konstruktiva kommentarer. Uppsatsen är ett resultat av ett projekt finansierat av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet och SAREC.

vänds för att studera dessa länder, därmed av nödtvång lider av alla specialfallens begränsningar (Seers [1963]). Den ekonomiska teori som utvecklades i västerlandet från Adam Smith och framåt anses därför av dessa ekonomer ur ett utvecklingsperspektiv inte relevant, trots att den ofta presenterats som allmängiltig. Den industriella utvecklingen upptar endast en mycket kort period av mänsklighetens ekonomiska historia. Den är dessutom starkt begränsad i sin geografiska utbredning.

Några viktiga skillnader mellan u-länder och i-länder

Jag skall här inte göra några försök att presentera någon lista på de institutionella och de andra skillnader mellan i- och u-länder, som brukar framhållas som betydelsefulla. Vilken standardlärobok som helst i utvecklingsekonomi innehåller en sådan (tex Leibenstein [1957], sid 38–45 och Meier [1976], sid 12–18). Dessutom är det inte en gång för alla givet vilka skiljelinjer som är viktigast att ta hänsyn till när man skall välja analysmetod. Det finns över etthundra ekonomier i världen som brukar karakteriseras som "u-länder" och det är givet att dessa skiljer sig åt mycket starkt inbördes. Man måste alltså i stor utsträckning gå fram på en från-fall-till-fall basis. Man kan emellertid dessutom peka ut några mera *principiella* skillnader, som bör hållas i minnet främst vid empiriskt inriktade, men även vid teoretiska, undersökningar inom utvecklingsområdet.

För det första är det inte alltid säkert att det är fruktbart att behålla de grundläggande antagandena i traditionell mikro teori om vinstmaximering hos producenter. Lika ofta kan någon typ av satisfieringsbeteende vara att föredra, speciellt i fall när man kan misstänka stark aversion mot risk, som hos fattiga bönder som lever nära existensminimum

och inte har något att falla tillbaka på i händelse av en misslyckad skörd. Ett rimligt beteende för denna grupp kan vara att tex maximera den förväntade vinsten, men endast förutsatt att inte sannolikheten för att existensminimum kommer att underskridas ligger på en oacceptabelt hög nivå (Lipton [1968], Roumasset [1976]). I det senare fallet föredrar man troligen att minimera sannolikheten för att hamna under existensminimum.

En andra analytiskt viktig skillnad mellan i-länder och u-länder är, att de förras ekonomier är jämförelsevis flexibla och reagerar snabbare på tex pris-signaler. Framför allt gäller detta på produktionsidan, där ett industrialiserat land i regel har förhållandevis lätt att på inte alltför lång sikt ställa om produktionsmönstret, när de relativa priserna ändras. I u-länderna däremot finner man ofta exempel på hur ekonomier trots kraftiga prisfall på tex jordbruksprodukter eller mineraler inte förmår fördela produktionsresurserna till mera lönsamma näringar annat än på lång sikt.

En tredje skillnad härrör från det institutionella mönstret. De modeller ekonomerna använder för studiet av industrialiserade länder tar oftast den institutionella ramen som given, även om man på senare tid kunnat märka tendenser till förändringar härvidlag. Modellerna bygger inte sällan direkt på ett visst implicit institutionellt mönster. Alternativt är den institutionella utformningen oväsentlig. Studerar man u-landsekonomier märker man ofta att institutionerna intar en mycket framträdande – ibland helt central – plats. Det bästa exemplet här är kanske jordägandeförhållandena på landsbygden, som kan vara direkt avgörande för effekterna av tex en viss typ av utvecklingsstrategi (Griffin [1969, 1974, 1976, 1978]). Detta måste givetvis återspeglas i analysen. Institutionerna kan också, vilket är viktigt att slå fast, behö-

va förklaras inom ramen för analysen. Jag återkommer till detta i slutet av artikeln.

Gränsen mellan *konsumtion* och *investeringar* är ofta omöjlig eller åtminstone svår att dra på ett entydigt sätt. (Shoup [1965], Oshima [1967], Berg [1973] och Lundahl [1979], kap 9). Sätillvida behandlas utgifter för hälsa, livsmedel och bostäder i regel som konsumtion när man studerar ett i-land, medan samma typ av utgifter i ett u-land kan ha en mycket stark påverkan på produktionens storlek. En arbetares näringsintag kan, åtminstone i vissa intervall, vara direkt avgörande för hans förmåga att producera. Detta faktum har man på senare tid börjat lägga allt större vikt vid inom utvecklingsökonomi.

Ett femte problem att tänka på är i vilken utsträckning man kan analysera u-länderna som slutna ekonomier, dvs utan att ta hänsyn till deras transaktioner med omvärlden och framför allt då med de utvecklade länderna. Att sådana hänsyn måste tas, när man är direkt intresserad av tex exportsektorn är trivialt att påpeka, men framför allt från marxistiskt håll har det ofta framhållits att även vad som sker i de delar av ett u-lands ekonomi, som inte står i direkt kontakt med världsmarknaden, kan vara helt eller delvis betingat av den internationella ekonomins sätt att fungera (Frank [1967], Emmanuel [1972], Amin [1974]). Ett exempel på det är hur en nedgång i västerlandets tillväxttakt kan slå igenom i en minskad efterfrågan på u-ländernas produkter. Ett annat är hur förändringar i i-ländernas tullstruktur påverkar sammansättningen av u-ländernas produktion. Ett tredje exempel, aktuellt i ett historiskt perspektiv, är hur kolonial penetration av ett i-land i ett u-land förändrar ekonomin utefter de preferenser som härskar i i-landet i stället för att låta u-landets egna önskningskomma till tals. Beroendet kan dock även gå i motsatt

riktning, som sjuttioalets utveckling på oljemarknaden utvisar, med sekundära återverkningar från i-land till u-land.

För det sjätte kan penningtransaktionernas roll vara avsevärt mindre, åtminstone i vissa u-länder, än vad som generellt är fallet i i-länderna. Ekonomier där monetiseringsgraden är förhållandevis låg måste behandlas på ett annat sätt än fullt utvecklade marknadsökonomier tex vad gäller diskussionen av resursmobilisering via sparande eller beskattning (Bird & Oldham [1975]). En viss skepsis är emellertid tillräddlig här, eftersom det inte sällan inträffar att åtminstone den mera antropologiskt inriktade litteraturen har en tendens att överdriva självhushållningsaspekten och glömma bort att lokala och regionala marknader kan vara mycket betydelsefulla för ekonomins funktionssätt.

Ett sjunde drag att hålla i minnet vid analyser av mindre utvecklade ekonomier är att marknadsimperfectioner ofta förekommer, både på varu- och faktor-marknaderna. Monopolistiska inslag gör att såväl varu- som faktorpriserna ofta snedvrids på ett sådant sätt, att de dåligt avspeglar den samhällsekonomiska knappheten på varorna och faktorerna i fråga (Balogh [1966] kap 1). De löner som betalas tex inom industrisektorn är ofta högre än arbetskraftens alternativkostnad. Kapitalräntan däremot kanske hålls på en alltför låg nivå genom existensen av ockerlagstiftning, framför allt i länder med en hög inflationstakt (Little, Scitovsky & Scott [1970]). Förekomsten av denna typ av snedvridningar spelar stor roll tex vid valet mellan planering och en fri marknadsekonomi (Griffin & Enos [1970], kap 3), vid analys av utvecklingsprojekt (Little & Mirrlees [1968, 1974], UNIDO [1972], Irvin [1978], och vid analys av olika regler av handelspolitiska åtgärder (Södersten [1978], kap 16), för att nämna några exempel.

Slutligen kan det åtminstone i planerings-sammanhang vara tillrådligt att ta explicit hänsyn till tiden i större utsträckning än vad som sker i diskussionen av de utvecklade nationernas problem. Den neoklassiska analysens huvudinstrument är statisk och komparativ-statisk analys, där tiden antingen helt saknas, eller där man begränsar sig till att se på två på varandra följande jämviktslägen utan att bekymra sig om hur lång tid som förflyter från det att den ursprungliga jämvikten störts till dess att ny jämvikt inträder. Mera sällan innehåller modellerna tidsvariabeln på ett sätt som är direkt avgörande för modellernas sätt att fungera, dvs modellerna är inte så ofta dynamiska. Tidsbanornas utseende kan dock vara av större intresse för u-länderna (Repetto [1971]). Det är inte likgiltigt om halva befolkningen lider nöd under större delen av en femårsplan för att man skall kunna uppnå en viss storlek på tex den kapitalstock som är tillgänglig vid planperiodens slut. Konsumtionens utveckling över tiden måste tas med i beräkningarna. Man bör också hålla i minnet, att utvecklingsprocessen till sin natur är långsiktig, och att man därför i sin planering av denna måste ta hänsyn till att mycket av vad man i industrialiserade länder skulle betrakta som parametrar kan behöva behandlas som variabler åtminstone i långsiktiga planer. Man kanske rentav måste planera för förändring av samhällets grundläggande institutioner.

Fyra fallgropar

Vi har nu studerat några viktiga skillnader mellan i-länder och u-länder som kan vara av betydelse för valet av analysmetod och för konstruktionen av modeller för att behandla utvecklings-ekonomiska problem. För att komplettera denna genomgång kan det vara på sin plats att dessutom peka på några fallgropar i utvecklingsekonomisk analys, som

måste undvikas för att analysen skall bli meningsfull. Paul Streeten har pekat på fyra olika slags skevheter som kan leda till meningslösa eller felaktiga resultat (Streeten [1966]).

I ekonomiska modeller som egentligen utvecklats för ett annat syfte men som används för att studera u-länderna förekommer ofta antingen "anpassad *ceteris paribus*" eller "automatisk *mutatis mutandis*"¹. Detta gäller både traditionell och marxistisk teori. Anpassad *ceteris paribus* innebär till exempel att antaganden om *givna* attityder och institutioner överförs på u-ländernas ekonomier i stället för att, vilket ofta är önskvärt, man försöker förändra dessa. I planeringsmodeller antas i regel implicit att ingen korruption förekommer, som kan hindra planeringens implementering att få avsedd verkan – detta trots att korruption är ett av de mest framträdande dragen i många u-länders förvaltningar.

Automatisk *mutatis mutandis* kan i sin tur illustreras med ett exempel hämtat från marxistisk teori. I marxistisk terminologi skiljer man mellan begreppen *produktivkrafter* (ekonomins teknologi, organisationsformer etc) och *produktionsförhållanden* (institutioner, attityder etc). Mellan dessa bägge antas ett motsatsförhållande råda. Produktivkrafterna är dynamiska och strävar efter att förändra samhället, medan däremot produktionsförhållandena är starkt konservativa till sin natur. I ett sådant fall kan inget *ceteris paribus*-antagande användas. I stället antar man att produktionsförhållandena med tiden förändras av produktivkrafterna på så sätt att de anpassas till de senare. Antagandet om *mutatis mutandis* innebär således i detta fall en *automatisk* anpassning som resultat av den ekonomiska omvandlingen.

¹ *Ceteris paribus* = allt annat lika; *mutatis mutandis* = med vederborliga ändringar.

Detta är emellertid långt ifrån alltid fallet i verkligheten.

Ett fel som ofta begicks under femtio-talet och det tidiga sextioalet var, att den ekonomiska analysen av underutveckling reducerades till en *enfaktoranalys*. Man framhöll en enda faktor som strategisk både vad gällde det som orsakade underutvecklingen och beträffande de åtgärder, som krävdes för att bryta den. Något förenklat kan sägas, att man framhöll kapitalbristen i u-ländernas ekonomier som den främsta orsaken till de låga per-capitainkomsterna under femtioalet, och att man starkt överbetonade den roll ett ökat sparande och ökade investeringar kunde ha för att bryta underutvecklingens onda cirkel. När denna typ av analys visade sig otillräcklig, framhöll man i stället utbildningens strategiska betydelse. Det hävdades att en krona investerad i u-ländernas utbildningssystem gav långt större avkastning än en krona i fysiskt kapital etc. I stället för att betona komplementariteter mellan olika slags investeringar, eller mellan investeringar och institutionella reformer, plockades den ena isolerade faktorn efter den andra ut som strategisk för utvecklingen.

Ett tredje vanligt fel vid ekonomisk analys av underutvecklade länder är vad man skulle kunna beteckna som *malplacerad aggregering*. Denna hänger ofta samman med valet av terminologi eller begreppskategorier. Det är inte utan vidare givet att sådana aggregerade begrepp som "sysselsättning" eller "sparande" har någon relevans när man går från att studera i-länder till att betrakta u-länder. Arbetslöshetsbegreppet kan behöva splittras upp i öppen arbetslöshet, dold arbetslöshet, säsongarbetslöshet, etc och det är inte ens säkert att en koncentration på just arbetslösheten förmår fånga in det som ofta är problemets kärna: att människor i u-länderna har otillräckliga inkomster för att nå en till-

fredsställande materiell levnadsstandard. Ofta *har* de arbete, men deras produktivitet i detta arbete är för låg för att en inkomst över "fattigdomsgränsen" skall kunna garanteras.

Ett liknande resonemang kan appliceras på sparandet. Om man av någon anledning finner det befogat att betona sparandets roll för kapitalbildningen, måste man hålla i minnet att alla former av sparande inte är likvärdiga härvidlag. En mycket vanlig form för placeringar i underutvecklade länder är tex att man ackumulerar jord eller samlar på guld, juveler eller ädelstenar, speciellt om det råder starkt inflationstryck i ekonomin, men dessa typer av "sparande" bidrar knappast till den produktiva kapitalbildningen.

Det fjärde och sista felet som Streeten betonar, är *illegitim isolering*. Man antar ofta att *ett enda* av flera *nödvändiga* villkor för utveckling är att betrakta som *tillräcklig*. Denna typ av fel är som synes starkt besläktad med enfaktoranalysen. I stället för att trycka på underutvecklingens komplexa natur isolerar man en bit av problemet. Även om jordreformer ofta är starkt påkallade, tex i de latinamerikanska staterna, får man därav inte forledas tro att en jordreform, som inte kompletteras tex med program för kreditgivning, utbildning och marknadsföring, automatiskt garanterar att landsbygdsbefolkningens levnadsstandard stiger.

Att kasta ut barnet med badvattnet

När jag starkt betonat de risker och fallgropar som är förenade med ett alltför okritiskt användande av traditionell eller marxistisk ekonomisk teori på utvecklingsproblem, kan det också finnas anledning att något stanna inför den motsatta felkällan: den som härrör från en alltför nitisk önskan att göra rent hus med ett traditionellt eller "etnocent-

riskt" tankesätt. Lika oberättigat som det är att utan vidare överföra våra vanliga västerländska tankemodeller på u-länderna, lika meningslöst är det att kasta ut barnet med badvattnet, dvs att automatiskt, utan närmare reflexion, förkasta *alla* "traditionella" former av ekonomisk analys.

Man bör hålla i minnet att vissa grundprinciper i den vanliga ekonomiska teorin i de flesta fall fortsätter att vara giltiga även då man studerar u-länders ekonomier (Bauer [1967], Myint [1967]). Utbud och efterfrågan på varor och tjänster är oftast funktioner av priser i de fall en marknadsmekanism existerar. Man måste fortsätta att använda ett kostnadsbegrepp, en alternativkostnad, när man försöker bedöma olika åtgärders eller ingrepps inverkan på samhällsekonomin. De priser man måste utgå ifrån vid analys av t ex resursallokering, är de relativa priserna (förutsatt att allokeringen alls bestäms av ett prissystem). Teorin för komparativa fördelar har troligen fortfarande en relativt betydelsefull roll att spela, om än ofta i anpassad eller förändrad form, när man vill diskutera utrikeshandel och handelspolitik etc.

Enkla, grundläggande resonemang av denna typ kommer alltid att utgöra en väsentlig beståndsdel i utvecklingsekonominas verktygsuppsättning. Där emot kan det finnas stark anledning att ställa sig skeptisk till användningen av en alltför långt driven sofistikerad matematisk ansats inom t ex planeringen. Stora regressionsmodeller på makronivå har ofta lett till resultat som tangerar och överskrider gränsen för det meningsfulla (Shourie [1972]). För att ett förfinat ekonometriskt modellbatteri skall komma till sin rätt krävs att de data man har att arbeta med uppfyller vissa minimikrav på representativitet, tillförlitlighet etc, vilket långt ifrån alltid varit fallet. Att koncentrera krafterna på att använda förfinade skattningsförfaranden, om man

samtidigt glömmer bort den institutionella ramens inverkan på ekonomin, kan leda analysen in på fullständigt felaktiga spår.

Hur skall man då kunna utveckla en ekonomisk teori som är tillämplig på u-ländernas specifika problem? De ansatser som under femtio- och sextioalet gjordes för att åstadkomma *generaliserande* ansatser var till stor del misslyckade och ledde därefter till att man under lång tid undvek att betona det generella, under det att man i stället framhävde det unika eller specifika inte bara hos u-länderna som grupp utan även hos varje enskilt u-land eller del av ett u-land. Trots detta bör man nog försöka eftersträva en viss grad av generalitet. Ett alltför *ad-hoc*-betonat synsätt kan lätt leda till svårigheter, inte minst då det gäller att jämföra erfarenheter från olika u-länder eller typer av u-länder. Det kan därför vara meningsfyllt att åtminstone inrikta sig på att utveckla någon eller några *typologier* för u-länder, gärna varierande med arten av det problem man syftar till att studera, och därefter försöka utveckla teorier som är generella för åtminstone *varje grupp*.

För att nå detta mål kan det, trots den kritik vi här tagit upp, vara lämpligt att utgå från redan existerande ansatser och därefter modifiera dessa så att de blir anpassade till u-ländernas förhållanden. I praktiken arbetar också åtminstone de utvecklingsekonomer som får anses representera den breda huvudfåran på ungefär detta sätt. I stället för att bygga upp en helt ny begreppsapparat utgår de från den befintliga och försöker utveckla den.

Den motsatta ansatsen kan vara direkt vilseledande. Under femtioalet hade man en stark tendens att utgå från *speciella* drag i ett visst u-lands ekonomi, ofta utan att man empiriskt belagt dem, och därefter generalisera utifrån dessa (Lewis [1955], Bauer & Yamey [1957], Meier & Baldwin [1957]). Ett sådant till-

vägagångssätt innebär med nödvändighet att modellerna får ett mycket begränsat tillämpningsområde. Ibland gick man rentav dithän att man letade upp vad som i industrialiserade länder framstod som ett "perverst" eller i varje fall starkt avvikande ekonomiskt beteende och hävdade att detta beteende var regel i u-länderna.

Doktrinhistorien är fylld av denna typ av misslyckad analys. Man hävdade att utbudskurvan för arbetskraft i u-länderna var bakåtlutande, så att löneökningar efter en viss punkt (som i praktiken antogs redan vara uppnådd) skulle leda till att utbudet av arbetskraft *sjönk*. Man menade att u-länderna saknade företagare, därför att det inte låg i människornas natur i dessa länder att sträva efter materiella förbättringar; att man över huvud taget inte reagerade på ekonomiska incitament; att ökade priser på jordbruksprodukter med nödvändighet skulle leda till minskad jordbruksproduktion. Exempelen kan mångfaldigas. Ofta har de gemensamt att de kan förklaras utifrån speciella förhållanden i ett visst land vid en viss tidpunkt (Higgins [1956], Griffin [1969] Introduction).

Ekonomisk teori och tvärvetenskap i utvecklingsforskningen

En fråga som ofta dyker upp i samband med diskussioner om den ekonomiska teorins tillämplighet på utvecklingsfrågor är i vilken utsträckning man skall förlita sig på en rent *ekonomisk* analys och i vilken utsträckning en tvärvetenskaplig infallsvinkel är att föredra. På detta kan man knappast lämna något entydigt svar. Ett par principiella påpekanden kan dock göras.

Modern ekonomisk teori, som den utvecklats under det senaste århundradet, lämnar i regel tämligen *precisa svar* på tämligen *precisa frågor*. Man anger för-

utsättningarna för analysen noggrant, ställer en precis fråga som därefter utreds med hjälp av en noggrant, i regel matematiskt, preciserad modell. Analysen lämnar därvid ett precist svar. Detta är inte alltid entydigt, men man kan i de flesta fall åtminstone klart peka på vilka de viktigaste faktorerna, som drar i olika riktningar, är. Genom denna typ av analys har nationalekonomi lyckats sätta upp ett antal teorem, som fastslår under vilka omständigheter ett visst ekonomiskt fenomen kan väntas uppträda.

Inom utvecklingsekonomi är det emellertid inte alltid, utan tvärtom ganska sällan, möjligt att uppställa exakta modeller. Ofta är man tvungen att nöja sig med mera allmänna resonemang, när kostnaden för en precisering blir för hög. Icke sällan är det rent av *önskvärt* att man avstår från att försöka vara alltför precis. Precisionen kan nämligen lätt bli till en precision på ytan enbart och dölja att man kanske rent av sorterat bort de viktigaste faktorerna – enbart för att dessa inte kunnat inkluderas i en matematisk modell. Denna typ av missvisande precision måste utvecklingsekonomen försöka undvika. Man måste sträva efter att inte anlägga ett alltför "smalt" synsätt. En planerare måste ta hänsyn till okvantifierbara faktorer, speciellt de som har med institutionell omvandling att göra, då det kan vara den senare som ger den största utvecklings-effekten. Den kvantifierbara biten är kanske endast toppen på ett isberg. Därför kan man med fog hävda att en god utvecklingsekonom bör vara en "sällskapsvetare" i bred bemärkelse – dock med koncentration på ekonomi – snarare än en mer "teknisk", modellorienterad ekonom. Detta hindrar dock inte på något sätt att man både kan och bör använda sig av ekonomisk teori och analytiska modeller i de fall där så är påkallat, och att användningen kanske bidrar till att öka analysens kvalitet. Man bör

inte sträva bort från ekonomisk teori i allmänhet. Vad utvecklingsekonomen däremot måste se upp med är det okritiska, mekaniska användandet av färdiga analytiska verktyg. Kärleken till modellkonstruktion får aldrig ta överhand över förståelsen av problemens art.

Den fråga som då oundvikligen inställer sig är huruvida ett tvärvetenskapligt synsätt är att föredra. Många forskare, och speciellt då kanske de marxistiskt orienterade, betonar starkt såväl önskvärdheten som *nödvändigheten* av en tvärvetenskaplig ansats.² I praktiken har dock hittills den mera traditionella, ämnesavgränsade forskningen dominerat.³

Vid en diskussion av integrering över ämnesgränserna kan det vara lämpligt att göra en distinktion mellan *mång-* och *tvärvetenskap*, där den förra representerar ett enklare samarbete mellan företrädare för olika vetenskaper, men där var och en av dessa i huvudsak arbetar inom "sin" vetenskaps ram, medan den senare strävar efter en hårdare *teoretisk* integration av de olika delvetenskaperna (Forskning för utveckling [1973], sid 20). Tvärvetenskap är otvivelaktigt mycket svårare att bedriva på ett meningsfyllt sätt än mångvetenskap, där ett visst problem belyses från flera olika håll, och resultaten av de olika undersökningarna helt enkelt läggs bredvid varandra och man antingen överlåter åt läsaren att själv dra sina slutsatser eller i bästa fall försöker åstadkomma något slags sammanfattande kommentar utan att för den skull sträva efter en organisk sammanmältning.

Det existerar just nu, kanske särskilt i Sverige men även internationellt, en tendens att i ökad utsträckning inom samhällsvetenskaperna bedriva *temaforskning* av typ "teknik och samhälle" eller "sjukvården i samhället". De erfarenheter som görs av denna typ av studier bör i viss mån gå att använda vad gäller utvecklingsforskningen. Även här har

emellertid den mera ambitiösa tvärvetenskapen i stort sett lyst med sin frånvaro, medan man däremot kan urskilja ett lovande samarbete mellan ett par discipliner i taget. Sådillvida har ekonomer i sin utvärdering av sjukvårdens kostnader och nyttoeffekter kunnat (och varit tvungna att) använda data och tolkningar som medicinsk expertis tillhandahållit som *insatsfaktor* i sin egen forskning – ofta i direkt samarbete med medicinarna. Detta gäller även den tills relativt nyligen sorgligt försummade del av utvecklingskonomin, som behandlar tropiska sjukdomars inverkan på arbetsförmåga, samsättning, inkomster etc (Weisbrod m fl [1973]).

Ett stort problem, kanske det allra största, när det gäller att skapa förutsättningar för framgångsrik tvärvetenskap i egentlig mening, är att hitta lämpliga premisser att utgå från. Min personliga övertygelse är, att även om man anser tvärvetenskap i sig vara önskvärd, bör man aldrig tappa den *ekonomiska* grunden. När allt kommer omkring, är underutveckling och utveckling i sista hand frågor som har med massfattigdom och dennas avskaffande att göra, dvs man är i så gott som alla sammanhang tvungen att behandla problem som i en eller annan bemärkelse kan återföras på frågan om hur man *på bästa sätt* skall kunna hushålla med begränsade resurser (i det fall man vill anlägga ett normativt perspektiv) eller hur man *faktiskt* sköter denna hushållning (vad som i anglosaxisk terminologi brukar benämnas "positive economics").

Givet premissen att ekonomiska reso-

² Se tex Bernstein [1973]. Nödvändigheten av att bryta ner de traditionella ämnesgränserna är också ett återkommande tema hos Gunnar Myrdal. Se speciellt Myrdal [1968] för en tillämpning.

³ Ekonomer har emellertid under de senaste tjugofem åren gjort inbrytningar på en rad områden: sociologi, politik, lingvistik, pedagogik och juridik. En intressant diskussion av dessa försök att utvidga ämnesområdet görs i tex av Coase [1978].

nemang bör stå i centrum, kan man emellertid ställa frågan om det överhuvudtaget går att hitta några andra grunder för en tvärvetenskaplig teoriuppbyggnad (på utvecklingsområdet) än de nästan triviala eller åtminstone nästan självklara. Å ena sidan har vi *definitionen av ekonomisk utveckling* – en ökning av per-capitainkomsten under en längre tid i kombination med en ökad utjämning av inkomster och förmögenheter mellan de rikaste och fattigaste befolkningsskikten och säkerställandet av en viss minimilevnadsstandard för alla. Å andra sidan återfinns det mera *specifika* objekt som skall bli föremål för studium i varje enskilt fall. Det senare talar starkt för ett *ad-hoc*-angreppssätt, åtminstone i ett inledande skede. I bästa fall kan en sådan metod så småningom ge upphov till en rad byggstenar, som på ett senare stadium kan användas till att skapa en mera enhetlig och mera generellt tillämplig teoribyggnad. I sämsta fall leder den ingenstans.

Ovanstående kan förefalla väl trivialt, men det är svårt att hitta lämpliga alternativ. Den marxistiska skolans anspråk på att utgöra en universalvetenskap delas knappast av andra än av de egna företrädarna, och de förslag baserade på beteendepsykologi eller systemteori, som framförts, har inte lett någonstans (Homans [1967], Lipset [1969], von Bertalanffy [1968]).

Ett tvärvetenskapligt angreppssätt medför vissa uppenbara nackdelar. När forskningen bedrivs innanför de ramar, som ges av de traditionella ämnesgränserna, löper man risken att begränsa analysen till ett alltför snävt område. Vid tvärvetenskapliga studier blir problemet närmast det motsatta. Vad man vinner i mångsidighet, tenderar man att förlora i precision. Alternativt hotar analysen att svälla ut över alla bräddar. Det är ingen tillfällighet att Gunnar Myrdals *Asian Drama* (Myrdal [1968]) är ett verk på

över tvåtusen sidor. Längden ligger inbakad i själva valet av en tvärvetenskaplig ansats. Skall ett problem belysas med krav på någon fullständighet, måste en lång rad aspekter tas upp, och detta kräver utrymme. Här är dock problemet närmast att *orka* genomföra analysen. Tvärvetenskaplig analys sköts med fördel av projektlag, där många forskare är inblandade.

Ett andra problem ligger i den träning de flesta samhällsvetare har. Traditionella universitetsstudier ger sällan utrymme för någon större breddning. På högre nivåer drivs forskarna obönhörligen in på relativt smala fält, även inom den egna disciplinen. Detta är särskilt påtagligt inom naturvetenskaperna men äger tillämplighet också vad gäller ämnen som nationalekonomi och statskunskap. Det säger sig självt, att det under sådana förutsättningar inte är speciellt lätt att tillämpa, för att inte tala om att integrera, andra discipliners teorier än den egna. Man löper således stor risk att vid förment tvärvetenskaplig analys hemfalla åt charlataneri i det fall då en ensam forskare genomför analysen, medan man, när företrädare för flera olika discipliner är inblandade, lätt missförstår varandra därför att man helt enkelt inte talar samma vetenskapliga språk. Vi har fortfarande en mycket lång bit att tillryggelägga innan vi hittar en sammanhängande "samhällsteori", som täcker inte bara de ekonomiska aspekterna, utan även de sociologiska, kulturgeografiska, statsvetenskapliga etc, om nu detta överhuvudtaget någonsin är möjligt eller ens eftersträvansvärt.

Var står vi inom utvecklingsekonomin?

Antag, att det inte är möjligt att konstruera någon universell "samhällsteori". Kan man då inte åtminstone åstadkomma en någorlunda sammanhängande ut-

vecklingsekonomisk teori? Hur långt har vi hunnit på den vägen? Söker vi kanske efter en hägring, som vi aldrig kommer att nå, även på detta, mera begränsade, område?

Trots sitt relativt sena ursprung (åtminstone om man håller sig till modernare tankegångar) har utvecklingsekonomin tillryggalagt en icke föraktlig distans sedan den började på allvar på femtiotalet. Man gjorde snabbt rent hus med förklaringar av underutvecklingen som baserades på klimat⁴ eller kulturella särdrag – ofta ett arv från kolonialtiden – och koncentrerade därefter under tio, femton års tid uppmärksamheten på teorier vilka var baserade på uppfattningen att underutveckling främst var ett resultat av enstaka, kritiska variabler. Bristen på sparande och investeringar framhävdades. Förekomsten av olika slags odelbarheter i kapitalbildningsprocessen betonades, och man pekade på, att en "big push" eller minsta kritiska ansträngning, dvs en minsta storlek på investeringspaketet, var nödvändig för att bryta underutvecklingen.

Detta synsätt ändrades som vi har sett i början på sextiotalet, när allmänna teorier om det mänskliga kapitalets betydelse framfördes av framför allt Theodore Schultz (Schultz [1961, 1964]). Mänskligt kapital sågs som ett resultat av investeringar i utbildning (medan tex den viktiga hälsoaspekten sköts i bakgrunden). Vägen till utveckling gick via en satsning på formell och informell utbildning. Andra, återigen, betonade företagandets betydelse. Man anknöt till Schumpeters gamla tes om entreprenörens roll och tyckte sig kunna slå fast att u-länderna saknade entreprenörer. En tredje grupp pekade på den kritiska roll beslutsfattarna inom den offentliga sektorn spelade – en sektor som relativt sett ofta var mera omfattande än i de industrialiserade länderna.

Även dessa teorier blev kortlivade i

sin mera extrema utformning. Så sakta började pendeln svänga över åt andra hållet. Mycket av den tidigare utvecklingsforskningen led av den uppenbara bristen att man saknade en tillräckligt fast empirisk grund att bygga teorierna på. Efterhand som tiden gick, ackumulerades emellertid kunskap om enskilda u-länders specifika förhållanden, och man tyckte sig då snarast kunna konstatera, att det inte gick att komma med några generaliseringar. Varje enskilt u-land var i någon bemärkelse specifikt och följaktligen skilde sig också den väg landet borde välja både från i-ländernas vägar och från de strategier andra, framgångsrika, u-länder slagit in på.

Nu verkar emellertid pendeln vara på väg att svänga tillbaka igen, dock inte ända till det extremläge där alla u-länder dras över en kam. I stället verkar den bromsas upp i ett mellanläge, där man söker efter kriterier, som gör det möjligt att få till stånd en gruppering av u-länderna i sådana kategorier som gör det möjligt att på ett meningsfyllt sätt åstadkomma generaliseringar för varje kategori men inte för u-länderna som helhet (Chenery & Syrquin [1975]).

Utvecklingsekonomin upplevde även en andra tyngdpunktsförskjutning. Under femtiotalet var begreppet utveckling liktydigt med *ekonomisk tillväxt*. Det utvecklingspolitiska problemet hade reducerats till en fråga om hur man på bästa sätt skulle kunna skapa förutsättningar för en maximal tillväxttakt i ekonomin. Inkomstfördelningsproblem och sysselsättningsfrågor sköts i bakgrunden. Numera skulle få våga hävda att utveckling enbart är en fråga om tillväxt, eller att *fördelningsfrågorna* antingen löser sig av sig själva eller kan vänta på sin lösning, tills tillväxten säkerställts. I stället bedrivs en allt intensivare forskning runt

⁴ Jfr dock tex Kamarack [1976] för en modernare, på klimatet baserad förklaring.

frågan hur man skall kunna planera utvecklingen på ett sätt som förenar tillväxt med omfördelning och som dessutom är sysselsättningskapande (Ranis [1977]).

Generaliseringar är alltid önskvärda inom nationalekonomin. Det är aldrig tillfredsställande att helt och hållet arbeta på *ad hoc*-basis. Men dessa generaliseringar måste begränsas till den klass av företeelser där det är möjligt att göra dem meningsfyllda. Utvecklingsekonomin börjar så sakta att inse detta. Härigenom har man tagit ett mycket stort steg framåt. Detta innebär emellertid inte att någon slags utvecklingsekonomisk syntes, baserad på en taxonomisk indelning av u-länderna efter något eller några karakteristika, skulle vara på väg. Hur otillfredsställande det än må vara, är utvecklingsekonomen under de närmaste årtiondena troligen hänvisade till att i stor utsträckning arbeta på fallbasis.

I detta sammanhang kan ekonomisk historia ha en del att erbjuda utvecklingsekonomen (Schultz [1977]). Det enda "laboratorium" ekonomerna har till sitt förfogande är historiens. Givetvis innebär inte detta, att i strikt mening *kontrollerade* experiment står att finna i den historiska litteraturen. Men det är troligen endast genom ett studium av historiska förändringar under lång tid som tillräcklig variation i sifferserier och andra data för att möjliggöra kategorisering och generalisering kan uppnås. Mycket av det jämförande material utvecklingsekonomen i dag arbetar med är av tvärsnittskaraktär, medan man i betydligt färre fall har försökt skissera komparativa historiska, och historiskt betingade, förlopp.

Den ekonomiska historien har ytterligare en sak att erbjuda utvecklingsekonomen. Som Theodore Schultz har påpekat, är stora delar av vår kunskap om hur ekonomier utvecklas inte ett resultat av teoretiskt arbete utan av

rent historiska observationer (Schultz [1977]). Ännu viktigare är emellertid att modellkonstruktionen kan behöva baseras på historiska observationer. Man observerar vissa karakteristika i utvecklingsprocessen, och dessa karakteristika får bilda utgångspunkt för konstruktion av hypoteser och modeller, som kan förklara det observerade förloppet. Slutligen gäller också, att de parametervärden man observerar i många fall är starkt betingade av ett historiskt förlopp. Vill man förklara inkomst- och förmögenhetsfördelningen i en agrar ekonomi, är jordinnehavets fördelning och koncentration en ytterligt central parameter. Denna parameter är emellertid i historiskt perspektiv en variabel, som har fått det värde som man vid en viss tidpunkt uppfattar som en parameter genom ett historiskt händelseförlopp. Kunskap om detta förlopp är väsentligt för förståelsen av innebörden av parametervärdet.

Sammanfattningsvis kan man konstatera, att det fortfarande inte existerar någon väl sammanhållen teori för ekonomisk utveckling, i stil med vad som tex finns på utrikeshandelsområdet. Vi har emellertid kommit en bit på väg bort från missbruket av både deduktiv teori och historiska observationer. Framför allt börjar utvecklingsekonomen komma till insikt om att varken teorin eller de historiska observationerna kan stå helt på egna ben. Den mest fruktbara vägen mot en framtida utvecklingsekonomisk syntes går med all sannolikhet via en växelverkan mellan observation och tolkning av historiskt material å den ena sidan och teoretiskt arbete å den andra.

Referenser

- Amin, S., [1974], *Accumulation on a World Scale*, New York.
 Balogh, T., [1966], *The Economics of Poverty*, New York.
 Bauer, P. T., [1967], "Economics as a Form of Technical Assistance", *Manchester School of Economic and Social Studies*, vol 35.

- Bauer, P. T., & Yamey, B. S., [1957], *The Economics of Underdeveloped Countries*, Chicago.
- Berg, A., [1973], *The Nutrition Factor. Its Role in National Development*, Washington.
- Bernstein, H., [1973], "Introduction", in Henry Bernstein (ed) *Underdevelopment and Development. The Third World Today*, Harmondsworth.
- Bird, R. M., & Oldman, O, (eds), [1975], *Readings on Taxation in Developing Countries*, third edition, Baltimore och London.
- Chenery, H. & Syrquin, M., [1975], *Patterns of Development 1950-1970*, London.
- Coase, R. H., [1978], "Economics and Contiguous Disciplines", *Journal of Legal Studies*, vol 7.
- Emmanuel, A., [1972], *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*, New York och London.
- Forskning för utveckling. Betänkande av U-landsforskningsutredningen, [1973], SOU 1973: 41, Stockholm
- Frank, A. G., [1967], *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, New York och London.
- Griffin, K., [1969], *Underdevelopment in Spanish America. An Interpretation*, London.
- [1974], *The Political Economy of Agrarian Change. An Essay on the Green Revolution*, Cambridge, Mass.
- [1976], *Land Concentration and Rural Poverty*, London.
- [1978], *International Inequality and National Poverty*, London.
- Griffin, K. B. & Enos, J. L., [1970], *Planning Development*, London.
- Higgins, B., [1956], "The Dualistic Theory of Underdeveloped Areas", *Economic Development and Cultural Change*, vol 4.
- Homans, G. C., [1967], *The Nature of Social Science*, New York.
- Irvin, G., [1978], *Modern Cost-Benefit Methods. An Introduction to Financial, Economic and Social Appraisal of Development Projects*, London.
- Kamarck, A. M., [1976], *The Tropics and Economic Development. A Provocative Inquiry into the Poverty of Nations*, Baltimore.
- Leibenstein, H., [1957], *Economic Backwardness and Economic Growth*, New York.
- Lewis, W. A., [1955], *The Theory of Economic Growth*, London.
- Lipton, M., [1968], "The Theory of the Optimising Peasant", *Journal of Development Studies*, vol 4.
- Lipset, S. M., (ed), [1969], *Politics and the Social Sciences*, New York.
- Little, I. M. D. & Mirrlees, J. A., [1968], *Manual of Industrial Project Analysis in Developing Countries. Social Cost Benefit Analysis*, Paris.
- [1974], *Project Appraisal and Planning for Developing Countries*, London.
- Lundahl, M., [1978], "Utvecklingsekonomi inför åttiotalet: några reflexioner", i Mats Lundahl, *En utopisk världssordning och andra essäer om ekonomisk utveckling och underutveckling*, Stockholm.
- [1979], *Peasants and Poverty: A Study of Haiti*, London och New York.
- Meier, G. M., (ed) [1976], *Leading Issues in Economic Development*, third edition, New York.
- Meier, G. M., & Baldwin, R. E., [1957], *Economic Development: Theory, History, Policy*, New York.
- Myint, H., [1967], "Economic Theory and Development Policy", *Economica*, vol 34.
- Myrdal, G., [1968], *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations*, New York.
- Oshima, H., [1967], "Food Consumption, Nutrition, and Economic Development in Asian Countries", *Economic Development and Cultural Change*, vol 15.
- Ranis, G., [1967], "Development Theory at Three-Quarters Century" in Manning Nash (ed), *Essays on Economic Development and Cultural Change in Honor of Bert F Hoselitz*, Supplement to *Economic Development and Cultural Change*, vol 24.
- Repetto, R. C., [1971], *Time in India's Development Programmes*, Cambridge, Mass.
- Roumasset, J., [1976], *Rice and Risk, Decision Making among Low-Income Farmers*, Amsterdam.
- Schultz, T. W., [1961], "Investment in Human Capital", *American Economic Review*, vol 51.
- [1964], *Transforming Traditional Agriculture*. New Haven.
- [1977], "On Economic History in Extending Economics" in Manning Nash (ed), *Essays on Economic Development and Cultural Change in Honor of Bert F Hoselitz*, Supplement to *Economic Development and Cultural Change*, vol 25.
- Seers, D., [1963], "The Limitations of the Special Case", *Bulletin of the Oxford Institute of Economics and Statistics*, vol 25.
- Shoup, C., [1965], "Production from Consumption", *Public Finance*, vol 20.
- Shourie, A., [1972], "The Use of Macro-Economic Regression Models of Developing Countries for Forecasts and Policy Prescription", *Oxford Economic Papers*, vol 24.
- Streeten, P., [1966], "The Use and Abuse of Models in Development Planning", in Kurt Martin & John Knapp (eds), *The Teaching of Development Economics*, London.
- Sodersten, B., [1978], *Internationell ekonomi, andra uppl*, Stockholm.
- UNIDO, [1972], *Guidelines for Project Evaluation*, New York.
- von Bertalanffy, L., [1968], *General System Theory*, revised edition, New York.
- Weisbrod, B. A., Andreano, R. L., Baldwin, R. E., Epstein, H. and Kelley, A. C. with the assistance of Helminiak, T. W., [1973], *Disease and Development. The Impact of Parasitic Diseases in St Lucia*, Madison.